

TUDOMÁNYOK TRADÍCIÓ ÉS INNOVÁCIÓ KÖZÖTT

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kar Történeti Intézetében „A tudományos tudás áramlásának mintázatai Magyarországon, 1770–1830” tematikával működő kutatási program májusban kétnyelvű – angol és német előadásokra építő – nemzetközi konferenciát szervezett.

A négyéves futamidejű alapkutatási projekt célja a XVIII. és XIX. századforduló körüli évtizedek időszakára nézve hét tudásterület (filozófiatörténet, államtudományok/statisztika, történelem, esztétika/klaszika-filológia, medicina, antropológia/etnológia, ökonómia/agrártudományok) vonatkozásában rekonstruálni a tudományok rendszerében, az intézményi háttér tekintetében bekövetkezett strukturális változások mögött rejlő külső – elsősorban Göttingenből és más bécsi, német, angol oktatási és tudományos centrumokból érkező – hatáselemeket és ezek belső, a társadalmi és kulturális adottságoknak megfelelő befogadási folyamatokat. Ezen célkitűzésekkel összhangban a kétnapos tanácskozás során elhangzott tizenöt előadás mindegyike a modernkori szaktudományok intézményi, személyi, elméleti és gyakorlati, módszertani és nyelvi-retorikai kereteinek kialakulását meghatározó tényezők vizsgálatára irányult. Az egyes előadások közötti koherenciát az elméleti és gyakorlati tudásként, kompetenciák és módszerek átadásaként értelmezett *tradíció*, valamint az utánzás (imitatio), már létező dolgok kombinációja, s ezáltal új, addig nem létező dolgok felfedezése vagy létrehozása, valamint korábban nemlétező dolgok feltalálása jelentéstartományokban használt *innováció* fogalmak adták.

Göttingeni látkép madártávlatból (1850 körül)

Bár a négy szekcióba rendezett előadások tematikus fókuszja meglehetősen eltérő volt, Hans Erich Bödeker (Max-Planck Institut für Geschichte, Göttingen/Max-Planck-Institut für Wissenschaftsgeschichte, Berlin) és Martin Gierl (Lichtenberg-Kolleg, Göttingen) plenáris előadásai olyan átfogó kérdésekre reflektáltak, amelyek megadták az egyes prezentációkban foglalt problémakörök tágabb, átfogóbb kontextusait. Bödeker nyitóelőadásában az olvasási módok, a „szerző/szerzőség” fogalmak átalakulása, a kísérletezés előtérbe kerülése kapcsán azokról a stratégiákról és módszerekről beszélt, amelyek hozzájárultak a kora újkori tudományosság átformálódásához és a kutatás modernkori gyakorlatainak megteremtéséhez. Martin Gierl a konferencia második napján elhangzott előadásában saját tudományos munkásságának három részterületén (pietizmus-vita, a tudományos,

kritikai történetírás kialakulása és a tudományos szakfolyóiratok létrejötte) keresztül a tradíció és innováció közöttiséget, az átmenetek formáit a vizsgált korszak elméleti munkáiban is használt „szinkronizáció” fogalom többszintű értelmezése segítségével próbálta megragadni. Arra kereste a választ, hogy a tradicionális vagy régi tudásanyag miként őrződik meg, mentődik át, vagy szelektálódik, s alakul át az elődök tudásától minőségileg másnak, innovatívnak tekinthető „új” tudásformába.

Az első szekció a tudástermelés és tudásáramlás intézményi és személyi tényezőinek kérdéseivel foglalkozott. Láng Benedek (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Budapest) a mesterséges nyelvek létrehozásának gyakorlatait és a „tökéletes nyelv” megalkotására irányuló XVIII. századi, valamint korai XIX. századi magyarországi

A konferencia a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott Tudománytörténeti Kutatócsoport (NKFIH K_16 119577) és az ELTE Tématerületi Választási Program (20460-3/2018/FEKUSTRA7) finanszírozásával valósult meg.

kísérleteket tárgyalta. Előadásában olyan kérdéseket helyezett előtérbe (a nyelv mint a tudományos kommunikáció és új eredmények közvetítésének eszköze), amelyek a két nap során visszatérő problémaként merültek fel a legtöbb prezentációban. Hasonlóan Kontler László (Central European University, Budapest) előadásának központi kérdései is, aki Hell Miksa, vagyis Maximilian Hell (1720–1792) sikertelen akadémiaalapítási kísérletének tárgyalása során világított rá az intézményesítés és a rendszerezés fontosságának kérdéseire a tudomány művelésének és modernizálásának összefüggésében. A szekciót záró két előadás az egyéni tényezőkre koncentrált. Gurka Dezső (Gál Ferenc Főiskola, Szarvas) a magyarországi tudásáramlás szempontjából jelentős jénai egyetem, a Jénai Mineralógiai Társaság és a posztkantianus filozófiák hatását vizsgálta. Kiemelten a pesti egyetem kémia professzora Winterl József Jakab, azaz Jakob Joseph Winterl (1739–1809) írásművein keresztül mutatta be a „jénai konstellációnak” egyfelől magyarországi filozófiai gondolkodás, másfelől a tudásátadás-átvétel kölcsönösségi mozzanatai tekintetében meghatározó szerepét. Főrész Gergely (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest) pedig előadása tárgyul egy esettanulmányt választott: Tobias Gottfried Schröer (1791–1850), a pozsonyi evangélikus líceum tanárának 1833-ban, Pius Desiderius álnév alatt publikált kötetét vizsgálta, s helyezte el azt a Széchenyi István (1791–1860) 1830-ban megjelent *Hitelét övező* kortárs viták kontextusában. Főrész előadásában bemutatta Schröer nevelési programját,

s kifejtette, hogy a szerző Széchenyi meglátásait a magyarországi gazdasági fejlődésről és a kulturális élet élénkítéséről egy „nemzetek feletti” nevelési ideállal egészítette ki.

A konferencia második szekciója a megfigyelést, az információgyűjtést, s ezek többféle megközelítését helyezte a középpontba. Kurucz György (Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest) előadásában az 1797-ben alapított Georgikon, Magyarország első mezőgazdasági tanintézetének példájából kiindulva az alapító, Festetics György (1755–1819), s örököse, Festetics László (1785–1846) koncepcióján keresztül mutatta be a fejlett nyugat-európai mezőgazdasági technológiák adaptálásának szándékát és gyakorlatait. Kurucz a két georgikoni professzor, Gericz Pál (1792–1868) és Lehrmann József (1791–1845) számára 1820 és 1825 között a német fejedelemsegeket, Nagy-Britanniát, az Egyesült Tartományokat, Svájcot, Franciaországot és Itáliát érintő tanulmányútjaikhoz megfogalmazott utazási instrukciókat tárgyalta. Az instrukciók elemzése nyomán illusztrálta a korábbi „szentimentális utazás” (*sentimental journey*) típustól, a meghatározott úticélok, mintagazdaságok felkeresésével az új, modern(ebb) eljárások és gyakorlatok regisztrálásának szándékával elindított „technológiai utazás” (*technological journey*) irányába történt elmozdulást. Bodnár-Király Tibor (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) előadásában az államtudományok, elsősorban a statisztika átforgalmazásának kontextusában reflektált arra a feltevésre, miszerint a göttingeni eredetű, August Ludwig Schlözer (1735–1809) nevével fémjelzett statisztika megjelenésével új időszámítás kezdődött a magyarországi statisztikatudományban. Az előadó téziseit konceptuális és

szociokulturális tényezők, a statisztikai gondolkodás heterogenitásának hangsúlyozásával, valamint az információgyűjtés és -rendszerezés „tradicionális” és „innovatív” technikáinak felsorakoztatásával illusztrálta és fogalmazta meg. Az esztétika, a történettudomány és a klasszika-filológia módszertani kérdéseit tárgyaló előadásában Balogh Piroska (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) a göttingeni tanulmányaik után hazatérő három tudós, az esztétikaprofesszor Schedius Lajos (1768–1847), a történész Johann Christian Engel (1770–1814) és a klasszika-filológus Budai Ézsaiás (1766–1841) értekezéseit vette górcső alá. Elemzésével bizonyította, hogy a szerzők nem csupán a Göttingenben elsajátított tudás terjesztésével, hanem a szövegekben is megjelenő filológiai és hermeneutikai eljárások gyakorlati alkalmazása révén is hozzájárultak a Nyugat-Európa egyik legjelentősebb tudományos központjának tekintett Göttingen és a Magyarország közötti tudástransferhez.

A harmadik szekció előadói az orvostörténet-írást és az orvosi írásmódok retorikai gyakorlatait helyezték előtérbe. Karel Černý (Károly Egyetem, Prága) az önreflexió és a tudósi identitás kérdéseit járta körül Jan Baptist van Helmont (1580–1644), flamand orvos és Cornelis Bontekoe (1644–1685), holland orvos példáin keresztül. Sonia Horn (Universität Wien, Bécs) „konstrukció”, „innováció” és „tradíció” fogalmaira felfűzött prezentációjában a minden idők egyik legbefolyásosabb egészségügyi

Winterl József Jakab (1739-1809)

James Cook halála George Carter festményén (1783)

Gróf Széchenyi István Béla flával megtekintli az épülő Lánchídat

reformereként számon tartott, Bécsben működő holland származású orvos, Gerard van Swieten (1770–1772) alakja köré felépült „mítosz” és az orvostörténet-írásban megjelenő reprezentációinak történeti-kritikai analizését adta. Rámutatott arra, hogy van Swieten „innovatív erejét” nem az általa bevezetett reformok és eljárások, sokkal inkább azok szisztematikussága jelentette. Széles forráskorpuszra építő, többszempontú (információ- és médiatörténeti, szociokulturális és episztemológiai kérdésekre reflektáló) előadásában Krász Lilla (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) az orvosjelentés-írás XVIII. század utolsó harmadában kibontakozó gyakorlatait járta körül, s bemutatta az új vizualizációs technikák és médiumok alkalmazása révén az adminisztrációban, a betegágy melletti megfigyelésben, az információk lejegyzésének módozataiban bekövetkezett szemléleti újítást jelentő változásokat.

Széchenyi István

A konferencia utolsó szekciója a nyomtatott médiumok és a tudásterjesztés keresztmetszetében az etnológia/antropológia a XVIII-XIX. század fordulóján formálódó diszciplinájára fókuszált. Sz. Kristóf Ildikó (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet) „Cook kapitány filológiai jelentését” mutatta be Magyarországon. A vonatkozó fordításirodalom segítségével világított rá a nyugat-európai tudásközpontok és Magyarország közötti tudásáramlás vizsgálatának lehetőségeire. Előadásában három ismert és egy egyelőre ismeretlen, eltérő közegekben és időpontokban, az 1780-as és az 1810-es évek között keletkezett, James Cook (1728–1779) utazásait tárgyaló leírás fordításai mikrokontextusainak elemzésére koncentrált. Andrea Seidler (Universität Wien, Bécs) és Szilágyi Márton (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) a szélesebb közönségnek szánt folyóiratokat, s az azokban megjelent etnológiai leírásokat vette górcső alá. Andrea Seidler a lapszerkesztő Karl Gottlieb Windisch (1725–1793) által Pozsonyban kiadott *Ungrisches Magazin* és a *Neue Ungrisches Magazin* programján keresztül tárgyalta a „köznépet” bemutató leírások közzétételének motivációit. Windisch érdeklődésének középpontjában a szélesebb társadalmi rétegeknek szóló olvasmányok közzététele állt, amelyek sorában kitüntetett szerepet kapott a monarchia délvidéki részén élő szlavóniai kis lélekszámú klementin közösség. Seidler hangsúlyozta, hogy ez az érdeklődés jól tükrözi egyfelől a kamerális tudomány szemléletét, másfelől a popularizált etnológiai leírások kiválóan illeszkednek a korszakban egyre felélenkülő természetrajzi

és nemzetkarakterológiai diskurzusba. A folyóiratokban megjelent etnológiai leírások egy másik lehetséges interpretációját mutatta be Szilágyi Márton az *Uránia* és a *Mindenes Gyűjtemény* francia és német források alapján készült szövegeinek elemzésével. Amellett érvelt, hogy a kezdetben etnológiai leírásnak tűnő szövegek valójában szépirodalmi olvasmányként működhettek a korszakban, s ezzel felvetette a szövegek átalakulása, a funkcionális változás és e szövegek szépirodalmi értékének kérdését, valamint kapcsolatukat a formálódó etnológia/antropológia diszciplinájához.

A workshop Hans Erich Bödeker a két nap tanulságait összefoglaló gondolataival zárult. Bödeker kiemelte, hogy az elhangzott tizenöt előadás egymástól ugyan igen eltérő tematikus programmal és optikával közelített a tradíció és innováció fogalmak értelmezéséhez, ami azonban számos új kérdésfelvetést generált a kapcsolódó jövőbeni kutatások számára. Hangsúlyozta, hogy e fogalom pár analitikus szakirodalmi használatában általában a dichotómiaképzés dominál, amelyben az elmélet és gyakorlat, egyén és intézmény, folyamat és struktúra, külső és belső tényezők kerülnek egymással szembe. Miként azt a konferencián elhangzott előadások is jól példázták, ezek a dualizmusok a vizsgált korszakban nem így merültek fel. Mind a tradíció, mind az innováció a kortársak konstrukcióiként értelmezhetők, s recepciójuk pedig alapvetően egyéni szinten zajlott.

A kétnapos tanácskozáson elhangzott előadások tanulmányra formált változata kétnyelvű kötet formájában 2020-ban a bécsi Praesens Kiadónál fog megjelenni.

KOVÁCS JANKA